

ПРАВОТО В ИНТЕРНЕТ

проф. д-р Вихър Кискинов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

LAW ON THE INTERNET

Prof. Dr. Habil. Vihar Kiskinov

Abstract: *The problem has two aspects - Internet as a matter of law; existence and action of law in the virtual environment. The second aspect is the object of analysis. On the basis of case studies are formulated conclusions about the qualitative growth of modern law, acting not only in material, but also in the virtual environment. The innovations are ubiquitous and cover legal practice, rulemaking, legal science and legal education. The features of the new environment imposed the transition is based on a comprehensive conceptual model and legislation. Counted are the main general theoretical topics whose development determines the content of the virtual model of legal action.*

Key words: *law, internet, legal model, legal virtual reality, legal regulation.*

Темата за правото и интернет има два основни аспекта. Първият и по-очевиден аспект – интернет като предмет на правна уредба, обхваща както международната уредба на интернет, вкл. органи, правомощия, функции, така и национална уредба за достъп до мрежата вкл. ограничения, имена на домейни и пр. Тази материя не се радва на голямо внимание в демократичните общества, не се развива интензивно като теория и национално законодателство поради широкото убеждение, че организацията, достъпът и ползването на интернет следва да останат възможно най-свободни и неограничени от международни и национални регулации. Това общо твърдение има изключения като например темите: вредно съдържание в интернет; език на омразата; родителски контрол; анонимно участие; културно и езиково многообразие в интернет и други подобни, близки до правото теми. Обединяващото между тях от юридическа гледна точка е, че в изброените материи не винаги изпълнението на поставените цели се постига чрез правни средства, а когато биват привлечени такива средства, непременно се стига до следващата проблематика.

Вторият аспект на темата не е популярен както в широката общественост, така и в юридическите среди. Накратко неговото съдържание е: традиционното съществуване и действие на правото се допълва с негово съществуване и действие във виртуалната среда. Проявите на този феномен са разнообразни. Идеалните правни явления получават ново над-индивидуално идеално битие. Правни механизми преминават от традиционната в новата среда. Преходът е съпроводен с много новости в общотеоретичен и отрасловоправен, но отново общотеоретичен аспект. На пръв поглед материята има инструментален характер спрямо основополагащите правни принципи. Подробно разгледани, новостите показват въздействия върху основни правни категории като онтология и методология на правото; нормотворчество и правна реализация; наука, методи и тяхно приложение; правно знание, правно познание и юридическо образование. Без развитие на тази проблематика целите и задачите на правото като

основен социален регулатор са непостижими в съвременното общество. Именно този втори аспект е засегнат в настоящето изложение. Поради редица особености както на правото, така и на виртуалното интернет пространство – идеални явления, висока степен на абстрактност и общност, многостранни проявления, неограничен кръг адресати и пр., като встъпление тук проблематиката се онагледява с примери от практиката.

Примери

Нови обекти на правна уредба. Търговско дружество с голяма верига на битова техника възнамерява да използва интернет, за да съпостави потенциала си с нововъзникващи сайтове за електронна търговия. Първата стъпка в това намерение е допълване на неговия сайт с възможности за онлайн поръчка на своите стоки. В процеса на изграждане на новите функции се установява, че този вид дейност трябва да отговаря на определени правни изисквания. Те се отнасят както за отделни действия по сключване на конкретен договор, така и изцяло за дейността на веригата като електронен търговец. Тъй като проблемите са многобройни и недостатъчно ясни на технологичния екип, търговското дружество решава да се обърне към адвокатска кантора, която е обявила в сайта си, че извършва одит на информационни технологии специално в сферата на електронната търговия. Адвокатите изготвят набор от правни изисквания и се ангажират със защита на търговеца при евентуални претенции на онлайн клиенти. Технологичният екип съобразява проекта на сайта с тези изисквания, а търговецът е уверен в успеха на своята инициатива.

Сключване на договори онлайн. Няколко адвокатски кантори сключват споразумение да използват в отношенията си информационната услуга ED (EchoSign, DocuSign). След няколко месеца установяват, че са ускорили и облекчили работата си. Констатираят също, че новата технология елиминира редица класически спорове като определяне на моментите на получаване и изпращане на волеизявленията, тяхното удостоверяване и пр. При евентуално възникване на такива спорове, разполагат с дълготрайно запазени електронни документи, които по силата на европейски регламент и споразумението помежду им имат силата на класически документи в техните отношения. В процеса на практическата работа юристите постепенно констатираят, че прилагат нови правила за обмен и удостоверяване на волеизявления, за дълготрайно запазване на електронни документи като условие за тяхната правна валидност. Някои от тях, участници в проекти на държавни органи, се питат дали тези правила биха намерили приложение в проектите за електронно правителство, правосъдие, здравеопазване и пр.

Защита на личните данни. Студентът А създал свой профил в социална мрежа и започнал активна комуникация там. Две години след това, воден от лични мотиви, премахнал този профил, очаквайки всички негови постове, връзки и друга информация да бъдат заличени. След още две години отново създал профил със същото име в същата мрежа. Няколко дни след това видял в новия си профил възстановени всички данни, принадлежащи към старата регистрация. Това обстоятелство се отразило негативно на личния му живот.

Нови елементи в специално-юридическите механизми. Държавният орган X решава да осигури по-качествено и бързо обслужване на граждани и търговски субекти. Първата стъпка в това намерение е да преобразува хартиените си регистри в електронни, да приема документи в електронна форма, да изпълнява електронни регистърни производства като извършва вписвания в регистъра и да издава удостоверения както в електронна форма, така и като хартиен документ, изпращан по стандартната поща. В процеса на технологична реализация възникват редица нерешени правни въ-

проси. Екипът юристи решава да използва по аналогия вече съществуваща нормативна уредба на сходни явления в други държавни органи. Установява се, че част от проблемите в органа X са получили нормативна уредба. Други проблеми, макар и решени в сходен контекст, имат особености в неговата организация, а трети проблеми изобщо не са били досега предмет на уредба в законодателството. Напреднали в работата си, юристите решават да създадат проект за нормативна уредба с общност, достатъчна да урежда както материята на техните регистри и услуги, така и сходни явления и отношения в цялата държавна администрация. Тъй като проектът влиза в предмета на действащия Закон за електронното управление, решават да предложат неговото изменение.

Цялостни идеални образувания. Като разглеждат примери от лекционния курс, студенти се убеждават, че в поредната нова Стратегия за електронно управление има раздели, озаглавени „Технологичен модел“ и „Информационен модел“, но липсва представа за юридическите качества на нововъзникващите явления. Решават да предложат допълнение на Стратегията с раздел „Юридически модел“. Следвайки курса лекции, практическите задачи към него и прилежащата литература, те постепенно конкретизират предложението си. Амбицирани от напредъка, студентите подготвят обобщения, приложими не само в електронното управление, но и в електронното правосъдие, здравеопазване, търговия и пр. В дългосрочна перспектива те възприемат и споделят академичното намерение на преподавателя си за създаване на *кодифициращ акт* с цел пълно и системно уреждане на отношенията в изброените области. Тъкмо приключили своя проект, студентите попадат на предложението за изменение на Закона за електронното управление, изработен от юристите на държавния орган X и установяват празноти в него. Пред тях възниква въпросът – да останат в академичните рамки или да продължат усилията си чрез търсене на форми за съвместна работа. Част от студентите, едновременно стажанти в известно недържавно професионално образувание със специализация в тази област, запознават патроните си с проекта.

Изводи. Новостите са навсякъде. Въздействието им обхваща цялостната правна система, нейното битие и нейното действие. Обхватът на промените няма аналог в правната и обществената история. Оригиналността на въздействието изпъква върху твърдението, че правото досега е уреждало отношения предимно, ако не и изключително, в материалната среда. Всички специално-юридически механизми, понятия, теории и пр. са създавани и обяснявани въз основа на примери за правно действие в материалната среда. Сега, в информационното общество, се налага правото да конституира правни образувания и да урежда отношения между тях, развиващи се в среда, наречена виртуална реалност.

В общотеоретичен аспект преходът въздейства върху основни правни понятия, върху общата теория на правото в нейната система и съдържание. В отрасловоправен аспект не може да се открие пример на правен отрасъл, който да остане изолиран от новостите.

Теоретичен модел

Правото, поставено в условията на нови обществени качества, постепенно прехвърля свои характерни същности във виртуалната среда. За стане това, трябва отново да бъдат създадени механизми, както и да бъдат концептуализирани нови начини на действие, качествата на които се определят от спецификата на виртуалната среда.

Цялостен модел. Качества на виртуалната среда като например системност, всеобхватност, рационалност и пр., изискват същите качества от правото, налагат създаване и прилагане на цялостен модел на правно действие в тази среда.

Съдържание на юридическия модел. Този общ модел се състои от предписваща и концептуална част. Предписващата част се създава чрез правна уредба и включва конструктивни и регулативни механизми.

Конструктивните механизми имат за цел чрез реализацията си да създадат условия за правно уреждане на отношения, протичащи във виртуалната среда. В техния обхват попадат следните действия и резултати:

Представяне на правни субекти и техните организационни структури.

Електронни регистри, които запазват данните, възникващи при многократното изпълнение на юридическите производства.

Персонални среди за запазване на юридически актове.

Представяне и действие на юридически производства.

Среда за обмен на електронни изявления, препоръчана електронна поща.

Автентични издания на юридически актове, включително официални електронни издания на консолидирани нормативни актове.

Средства за удостоверяване на правни волеизявления и за идентификация на правни субекти.

Виртуални образувания, необходими за правното действие като електронни адреси за кореспонденция на държавни органи и физически лица; удостоверяване на време и пр.

Регулативните механизми са образувани от конкретизирани електронни юридически производства на държавните органи и модели на правоотношения, създадени и приложени от недържавни правни субекти, действащи във виртуалната среда. Осъществяването на тези юридически производства предполага обща нормативна уредба на: идентификация на правните субекти; правнорелевантните факти, необходими за действие на производствата; образуване на правни волеизявления; форма на правните волеизявления; удостоверяване на правните волеизявления; дълготрайно запазване на електронните изявления; обмен на електронни изявления; преобразуване на правни волеизявления; оспорване на електронни изявления.

Концептуалната част е продукт на правната наука, преподаването на право, неофициалните тълкувания на правоприложители и пр. В нея намират място концептуални модели на широк кръг правни явления. Всеки компонент на правната система – правни норми и нормативни структури, законодателство, правни субекти, правни отношения и правни понятия, получава представяне в концептуалната част на виртуалната правна реалност. Тя съдържа идеални модели на правни същности. Пак поради естеството на виртуалната среда, която стои в основата ѝ, идеалните нейни съставни части представляват или би трябвало да представляват цялостни модели на части от правната система. Тези модели изразяват различни аспекти на системата – статика, динамика, битие, функциониране на правото. Съществено е да се отбележи обстоятелството, че концептуалната част на виртуалната правна реалност не се ограничава само до представяне на правни явления, свързани с виртуалното съществуване и действие на правото. Нейна цел и предназначение е да осигури среда за изграждане на модели, обхващащи всички системни и рационални качества на правната система, независимо дали тези качества се проявяват в материална или във виртуална среда.

Развитие

Голяма част от горните теми са нови за юридическата общност. Други теми, въпреки че са развивани в условията на правно действие в материалната среда, имат обогатено и оригинално съдържание в контекста на виртуалното правно действие.

В нормотворчеството се налага създаване на нови нормативни инструменти, чрез които да се образува нормативна уредба, предназначена за действие във виртуалната среда.

Оригиналните качества на новото правно действие се отразяват върху нормотворчеството. При нормообразуване с предмет материалната среда, законодателят успешно прилага правотворчески методи, утвърдени в столетия практика. Измежду тези методи важно място заемат аналозиите и фикциите. Немалка част от нормативната уредба се създава по подобие на правни институти, известни от дълбоката правна древност. В мерилото на професионална подготвеност и правна култура познаването на тези институти заема неоспоримо място.

Виртуалната среда има оригинални качества. Несъобразяването с тях, механичното прилагане на традиционни институти към новите явления, води до създаване на нормативна уредба, непригодна да действа в новата среда. За пример тук може да служи уредбата на моментите на изпращане и получаване на електронните изявления в ЗЕДЕП, създадена по аналогия и чрез фикциите, прилагани към тази материя в материалната среда. Широко разпространен е законодателния стил, който използва фикционна уредба или прилагане на традиционни правни институти към нови и оригинални явления в идеалната виртуална среда. Увлечен в аналозиите, нормотворецът в най-добрите случаи решава проблемите институт по институт, без да се ръководи от общ замисъл.

Законодателят не разполага с ръководен модел за създаване на нормативна уредба, предназначена да действа във виртуалната среда, нито с адекватни на новите условия нормотворчески методи. Нормативните модели на предходните общества, приложени по аналогия, не показват регулативен ефект в новите условия. За сходни явления в различни правни отрасли се създава самостоятелна правна уредба като например правилата за установяване на момента на получаване на електронното съобщение. Макар и оскъдна, действащата нормативна уредба още сега показва очевидна необходимост от нормативни обобщения и кодифициращи актове.

Правната практика трудно въвежда новите правила, дори в техните най-скромни прояви. Оскъдна и противоречива е съдебната практика в материите на електронните документи и електронните подписи, електронните съобщения и особено относително моментите на тяхното изпращане и получаване. Съществени въпроси като валидност на електронните юридически актове изобщо не са предмет на внимание.

Организационните условия и методиките за реализация на нормативната уредба в по-общите рамки на електронното правителство, правосъдие и пр. също следва да еволюират, за да отговорят на съвременните изисквания на правното действие.

Преобладаващата част от причините за това състояние може да се открият в недостатъчната научна концептуална развитост на проблематиката, както и в липсата на повсеместно юридическо обучение по разглежданата материя. Заедно с това следва да се отбележи, че практическото въвеждане на новостите, дори при осигурена научна и образователна среда, предполага съществена промяна на професионални научни ценности и авторитети, което само по себе си е особено проблематична перспектива.

Правните науки в прединформационните общества не са имали примери на правно действие във виртуална среда и съответно на това не са формирали понятия, механизми и теории, обясняващи това действие.

Правните науки са неподготвени спрямо понятийно съдържание; спрямо нови конструктивни концептуални функции, налагани от характера на новите условия; спрямо техни отрасловоправни конкретизации.

По първата линия на научно развитие – ново концептуално качество, общата теория на правото не предлага ръководен модел, а моделите на правно действие в предходните общества не дават успех при механичен пренос в новата среда. Налага се създаване *цялостен концептуален модел* с понятия и категории, отразяващи оригиналните проявления на правото във виртуалната среда.

По втората линия на научно развитие – необходимост от конструктивна методология, налага се създаване на *нова методология на правото* с рационални предписания относно проблемите на правното действие във виртуалната среда.

По третата линия на развитие – отрасловоправни конкретизации, съответните правни науки следва да ориентират своите функции към *възприемане на общите теоретични модели и методи*, като едновременно с това предоставят научни обобщения за техни специфични прояви.

Оригиналните общотеоретични теми, които изискват концептуално развитие, „белите петна“ в правната теория, проличават от съдържанието на юридическия модел на правното действие във виртуалната среда:

- Понятие за юридически механизми във виртуалната среда;
- Юридически факти във виртуалната среда;
- Субективни права и юридически задължения във виртуалната среда;
- Юридически производства във виртуалната среда;
- Персонални среди за запазване на лични данни;
- Автоматични електронни изявления;
- Довеждане на правото до неговите адресати във виртуалната среда;
- Низша и висша критика на закона във виртуалната среда;
- Дълготрайно запазване на юридически актове/документи;
- Реализация на правото във виртуалната среда.

Общотеоретична проблематика като основа за създаване на нормативна уредба с отрасловоправно значение:

- Образуване на правни изявления;
- Удостоверяване на правни изявления;
- Обмен на изявления във виртуалната среда;
- Електронни юридически актове;
- Осъвременена уредба на личните данни;
- Валидност на правните изявления във виртуалната среда.

Юридическото образование в сегашния му вид не е в състояние да приеме и да осигури обучение за новите правни явления. Действието на правото във виртуалната среда поставя нови образователни задачи, но и едновременно с това създава изключително благоприятни условия и образователни методи за провеждане на пълноценно обучение както в теоретичен аспект, така и като непосредствено практическо приложение на конкретни информационни технологии за извършване на определени правно значими действия като например сключване на договори онлайн, удостоверяване на правни изявления във виртуалната среда, анализи за съответствие на правни явления във виртуалната среда с тяхната нормативна уредба и пр.

Наложително е създаване на образователен модел, който да отчита новите качества на правото в информационното общество. Основните качества на този модел съм изложил в друга моя работа.

Заклучение

Виртуална правна реалност е общото понятие, което обхваща явления, състояния и специално-юридически механизми, чрез които правото съществува и действа във виртуалната среда.